

SREČATI, POLJUBITI MATILDO

ali matildo?

JANEZ KEBER

Povzetek

V članku se obravnava izvor izimenskega izraza *matilda* v pomenu "smrt" in našteva frazeologeme, v katerih je ta termin glavna pomenska sestavina. Avtor pritegne k obravnavi še slovenske in tuje izimenske sinonimne izraze.

Matilda

Abstract

The article speaks about the origin of the denomastic term *matilda* in the sense of "death", and lists those idioms whose main component is this term. In dealing with this subject, it also refers to various Slovene and foreign denomastic synonyms.

Gornji naslov bi lahko nadomestil tudi z naslovom: *Kakšna je lahko včasih pomenska razlika med veliko in malo začetnico? Matilda* pisana z veliko začetnico pomeni tudi pri nas znano žensko ime, s katerim so po podatkih zadnjega popisa prebivalcev v Sloveniji klicali kar 3.998 oseb. Glede na to pomeni izraz *srečati, poljubiti Matildo* »srečanje ali prijetno opravilo z eno od teh oseb«. Kaj pomeni *matilda* pisana z malo začetnico, pa povedo naslednji frazeologemi: *srečati, poljubiti matildo* »umreti«, *matilda ga je pobrala* »umrl je«, *matilda ga je povohala* »bil je blizu smrti«. V teh primerih *matilda* očitno ne pomeni več žive osebe z imenom Matilda, ampak nekaj, česar si večina ljudi najmanj želi - »smrt«. Velika in mala začetnica torej v našem primeru pomenita na eni strani »živa oseba, sreča«, na drugi strani »smrt, konec življenja, sreče«.

Preden pa začnem odkrivati ozadje in vzroke take spremembe znanega imena, bom navedel več književnih zgledov, ki tako spremembo pomena potrjujejo:

Matilda, saj ji tako pravite, nas zdaj neprestano *obletava*. Pred njo smo vsi enaki ne glede na starost, stan in prepričanje (V. Hafner, *Srečno pot, fanta*, 1962, 155).

Ko pa bom čutil, da že *Matilda maha s koso* okoli mene, ko bom prvič *začutil smrtni mraz* okoli ušes, pa vas bom poklical in vi boste že vedeli, če je mogoče s tem kaj narediti (T. Partljič, *Jalovost*, 1971, 61).

"*Matilda ga bo povohala*", je pomenilo prav toliko, kot bi mu prečital smrtno obsodbo (R. Polič, *Čudežna pomlad*, 1959, 111).

Včasih je bila (tj. smrt) zelena, drugič bela, vedno neuganjiva in imela je kdaj kdaj banalno ime: *Matilda* (D. Druškovič /R. Arih/, *Zato*, 1957, 114).

Zdaj so vsi pogoji dani, vse je za lep pogreb nared, o njem govorijo že na vsakem oglu, čeprav je še nejasno, s kom je *matilda ropotulja* zarobantila in kako in kje in kdaj in zakaj in če je sploh že zarobantila ali pa morda še bo (F. Lipuš, *Odstranitev moje vasi*, 1983, 20).

Poleg 30 kopalnih kabin, dvorane za pitna zdravljenja, dietne kuhinje, zdravniške ter zobne ambulante - kar vse bolj ali manj rabi za preventivno *odganjanje Matilde*

V gornjih primerih gre očitno za spremembo imena *Matilda* v pomen »smrt«, čeprav je povezava z imenom večinoma še označena s pisanjem velike začetnice. Dvojnost pisave podobnih izimenskih izrazov (npr. *Adamovo* oziroma *adamovo jabolko*, *Ahilova* ali *ahilova peta* itd.) kaže pač na določeno stopnjo posploševanja imena ali imenskega izraza v splošni, občni pomen, katerega končno stopnjo signalizira tudi pisava z malo začetnico.¹

Poimenovanje smrti z izrazom *matilda* seveda ni stilno nevtralnno. V Slovarju Slovenskega knjižnega jezika so izraz *matilda* in frazeologemi, v katerih nastopa kot jedrna sestavina, označeni s stilno-plastnim kvalifikatorjem *pogovorno* in ekspresivnim kvalifikatorjem *ekspresivno*. Stilno in zvrstno izjemnost omenjenih izrazov potrjuje tudi naslednji navedek: Tako je dovolj opazna razlika med /žargonom in slengom/ izrazi...*obaveštajec*, *bombaš* itd. na eni strani ter *tema kot v Rogu*, *poljubiti Matildo*, *oditi v 13. bataljon*, *v četrti rajh*, *mrtvaška raglja*, *matilda*, *Fric* (podčrtal J. K.)...in drugi (V. Gjurin, Slavistična revija 1, 1974, 70-71). Večina iz množice izrazov, ki pomenijo »smrt« ali »umirati«, je stilno označena. V njih se je v izogibanju direktnega izražanja sprostila človeška domišljija, pa naj gre za najbolj vzvišen, svečan ali pa najbolj grob, neposreden odnos do smrti ali umiranja.²

Pri iskanju motiva za preobrazbo slovenskega imena *Matilda* v izraz *matilda* v pomenu »smrt« mi primerjava z drugimi jeziki ni prav nič pomagala. Tudi nemščina ne, čeprav je *Matilda* po izvoru germansko ime.³ Ime *Matilda* se v nemškem jeziku tudi posplošuje v občne izraze, vendar v druge pomene.⁴ Izhodišče za ugotovitev motiva, na podlagi katerega je nastal slovenski izraz *matilda* v pomenu »smrt« je verjetno naslednji navedek: Strojnico so /tj. partizani/ imenovali tudi *mrtvaška raglja*, *peklenska raglja* in *matilda* (V. Smolej, Zgodovina slovenskega slovstva VII, 1971, 68). Za slabo oborožene partizane je bila strojnica⁵ brez dvoma sinonim za smrt, zato je prenos pomena izraza *matilda* v pomen »smrt« nedvomen. Izraz *matilda* v pomenu »strojnica« podpirata sočasna sopomenska izraza *mrtvaška raglja* in *peklenska raglja*, pomen »smrt« pa prav tako izraza iz istega časa in okolja - *oditi v 13. bataljon*, *oditi v četrti rajh*. Izbor ženskega imena pa je v skladu z ženskima samostalnikoma *strojnica*, *smrt*.⁶

Seveda pa *matilda* ni edino slovensko poimenovanje za »smrt«. Iz druge svetovne vojne tako kot *matilda* izhaja koroški narečni izraz *hítlarica* »smrt«⁷, ki je očitno v zvezi z Adolfom Hitlerjem. Iz istega koroškega narečja izhaja še eno izimensko poimenovanje za »smrt«, in sicer v frazeologemih: *iti gor k Janezu* »umreti« in *Janez že kliče* »smrt je blizu«. *Janez* v omenjenih izrazih je sv. Janez, farni patron v kraju Ebriach na Koroškem. Podobno izražanje je znano tudi drugod po Sloveniji, npr. Odnegli so ga k sv. Marjeti, tj. na pokopališče pri cerkvi sv. Marjete. Zelo očiten motiv nastanka imata gorenjska narečna izraza *Krámpov Matija* in *Krámpova Kátra* v pomenu »smrt«⁸ Dve znani imeni se povezujeja s pridevnikom *krámpov*, ki je izpeljan iz samostalnika *krámp*, ki pomeni »orodje za kopanje, navadno s sekalom in konico«. Imeni *Matija* in *Katra* sta tukaj nosilca lastnosti, ki se nanaša na kopanje (tj. groba) oziroma smrt. Izimenska poimenovanja za smrt najdemo tudi v nemščini, npr. *Hans (Mors)*, *Ripperlhans*, *Hein*, *Graus-Pauli*, v amerišščini *John Fate* in

staročeško *kostnatá Johana*.⁹ V ljubljanskem narečju¹⁰ pa je smrt poimenovana celo s priimkom in imenom: *Gajzerjeva Lenčka*, npr. Pol pa pride Gajzerjeva Lenčka »potem pa pride smrt«.

Obraunavani slovenski izimenski izrazi v množici najrazličnejših izrazov¹¹, ki pomenijo »smrt« ali »umiranje«, predstavljajo motivno in stilnozvrstno zanimivo skupino. Najbolj splošno uveljavljena pa je *matilda*, ki nastopa v več frazeologemih kot jedrna sestavina in je v tem pomenu tudi izvirno slovenska.

Opombe

1. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika II, 710 (iz leta 1975) je *matilda* pisana samo z malo začetnico, torej je ta proces že končan. Podoben izraz, čeprav izvorno nekoliko starejši in znan tudi v nekaterih drugih jezikih, je *marica* pogovorno »avtomobil za prevoz priprtih ali prijetih oseb«, tj. »intervencijsko vozilo«. Tudi pri izrazu *matilda* sta v gradivu vsaj dva primera, v katerih naj bi bila *matilda* uporabljena v pomenu »mrliški voz«.
2. Vzneseni izrazi za »umreti« so npr. *Bog ga je poklical, vzel k sebi; dokončal je svojo življenjsko pot; njegove ure so se iztekle*; starinski: *stopiti pred božjo sodbo; dognala je svoje življenje; izpustiti dušo*; grobo, vulgarno: *iztegniti pete; cepniti; crkniti; gagniti; iti po gobe; gavzniti; guzniti* itd. Tudi za »smrt« obstaja cela vrsta izrazov, npr. *smrčjak, smrtnjak, božja dekla, angel smrti, koščenska s koso, ona s koso* itd.
3. Ime *Matilda* izhaja iz nemškega imena *Mathilde*, ki ga razlagajo iz starovisokonemških besed »moč« in *hiltja* »boj«.
4. Nemško *Mathilde* ali *Mechtild* je v študentskem jeziku v 18. stoletju pomenilo »prostitutka«, skrajšana oblika *Metze* pa danes »vlačuga«, medtem ko je *Metze* v študentskem jeziku 18. stoletja pomenilo »spodobno dekle«. Sedanji pomen oblike *Metze* je nastal šele po dodajanju pridevnikov *üppig, offen, geil* v pomenih »bujen, razgaljen, pohoten«.
5. Iz nekih drugih, vendar ne preveč zanesljivih virov je mogoče domnevati, da je »partizanska matilda« pomenila na Koroškem tudi »pištola likvidatorja« (glej Naš tednik 9. 10. 1992!), vendar je motivacija v vsakem primeru jasna: orožje, ki prinaša smrt, mnogo smrti.
6. V nemščini, kjer je smrt moškega spola, so taki tudi ustrezni izimenski izrazi, o čemer glej v nadaljevanju.
7. Glej Ludvig Karničar, *Der Obir-Dialekt in Kärnten*, 1990, 155!
8. Ustni podatek dr. Dušana Čopa, raziskovalca imen v zgornjesavskih dolinah.
9. V nemščini se s smrtjo povezuje ime *Janez - Hans*, v izrazu *Ripperlhans* pa prvi del označuje osebo, ki se ji vidijo rebra, kosti, kakor se običajno upodablja smrt. Podobno bi lahko rekli za staročeški izraz *kostnatá Johana*, tj. koščena Johana.
10. Ustni podatek slavista Vlada Nartnika, ki je ta izraz slišal od frizerja, doma iz Šentvida.
11. O frazeologemu *iti rakom žvižgat* sem jaz že pisal (glej Mohorjev koledar 1991, 103-104!), izmed živalskih frazeologemov pa bi tu omenil še *iti v krtovo deželo*, narečno koroško tudi *iti krtom pomagat*, v nemščini *die schwartze Kuh hat ihn getreten* (tj. pohodila ga je črna krava) »umrl je« itd.